



ELEMENTEN VAN EEN DUURZAAM KUNSTENBELEID

NAAR EEN KWALITEITSVOLLE OMGEVING
VOOR DE KUNSTEN

**Bart Verschaffel, Marc Ruyters
Willem Elias, Cees Hamelink**



Koninklijke Vlaamse Academie van België
voor Wetenschappen en Kunsten, 2016
Standpunten 47

Elementen van een duurzaam kunstenbeleid
Naar een kwaliteitsvolle omgeving voor de kunsten



Uitgaven
van
de Koninklijke
Vlaamse Academie
van België
voor
Wetenschappen
en Kunsten

Standpunten nr. 47



KVAB Press

Hertogsstraat 1
1000 Brussel
Tel. 02 550 23 23
www.kvab.be
info@kvab.be



Elementen van een duurzaam kunstenbeleid

Naar een kwaliteitsvolle omgeving voor de kunsten

Bart Verschaffel
Marc Ruyters
Willem Elias
Cees Hamelink

Gedeeltelijke reproductie is toegelaten mits uitdrukkelijke bronvermelding.

Partial reproduction is permitted provided the source is mentioned.

Aanbevolen citeerwijze: Bart Verschaffel, Marc Ruyters, Willem Elias, Cees Hamelink, *Elementen van een duurzaam kunstenbeleid*, KVAB Standpunt 47, 2016.

© Copyright 2016 KVAB
D/2016/0455/11
ISBN 978 90 6569 167 5

Foto en ontwerp cover: Anne-Mie Van Kerckhoven

Elementen van een duurzaam kunstenbeleid

Naar een kwaliteitsvolle omgeving voor de kunsten

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	2
Overzicht van de aanbevelingen.	3
Executive summary	5
1 Inleiding	7
2 Een duurzame en kwaliteitsvolle 'omgeving' voor de kunsten.	8
a. Het maatschappelijk belang van de kunsten	8
b. Het publieke karakter van de kunsten	10
c. De zaak van de 'toegankelijkheid'	11
d. Kunsteducatie	12
e. Het belang van 'uitgesteld contact'	13
f. Trage instellingen: het belang van geduld.	14
3. De context: het Vlaamse kunstenlandschap, globaal en lokaal	16
a. Welke bestuursvormen voor cultuur?	16
b. De interne staatshervorming.	16
c. Het vernieuwde Kunstendecreet (2013)	16
d. Een hertekening van het museumlandschap	17
4. Twaalf aanbevelingen voor het Vlaamse kunstenbeleid.	19
Auteurs.	25
Dankwoord	26

Samenvatting

De Klasse van de Kunsten van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten (KVAB) nam in 2015 het initiatief om een Denkersprogramma te organiseren rond het thema 'Kunst & Geld'. In het licht van de huidige besparingsmaatregelen zag men de noodzaak tot het voeren van een debat rond het belang van kunst en cultuur in Vlaanderen. Het doel was aan de hand van een zorgvuldige analyse de maatschappelijke relevantie van de hele Vlaamse kunst- en cultuursector in vraag te stellen. Uiteraard gaat dit verder dan de beeldende kunsten. Ook muziek, architectuur, podiumkunsten en letterkunde kwamen in beeld.

Dit Standpunt wil, vanuit de Klasse Kunsten, bijdragen tot een verdieping van de aanbevelingen die toen gemaakt werden, met vooral aandacht voor het begrip 'duurzaamheid'. Het wil enkele basisgedachten en principes aangaande het beheer van het kunsten- en cultuurlandschap naar voren brengen, de huidige context van het Vlaamse kunstenlandschap duiden, en vervolgens enkele nieuwe, meer concrete aanbevelingen formuleren.

Een duurzaam kunstenlandschap vraagt, naast sterke en creatieve actoren, en dus voldoende mogelijkheden voor de kunstenaar om te werken en te leven, een gepaste omgeving en een voldoende breed 'contactvlak' tussen de kunsten en de samenleving. In dit Standpunt wordt daarop te gronde ingegaan.

Daarnaast is er de vaststelling dat het Vlaamse kunstenlandschap deze jaren grondig verandert. De overheid was lang een eerder passieve toeschouwer, maar heeft sinds het oude Kunstendecreet (2004) de touwtjes meer in handen genomen qua beleid, subsidiëring en reglementering. De overheid lijkt de rol nu opnieuw wat te lossen, ten voordele van privé-initiatieven. In dat kader zijn er enkele belangrijke aandachtspunten, onder meer: welke bestuursvormen voor cultuur? Wat met de verhoudingen tussen cultuurbeleid op Vlaams, stedelijk en gemeentelijk niveau? Wat met de relatie tussen overheid en private spelers? Wat met het vernieuwde Kunstendecreet?

De reflecties in dit Standpunt geven een aantal werkpunten aan voor een consistent en duurzaam Vlaams kunst- en cultuurbeleid. Twaalf aanbevelingen werden geformuleerd, onder meer de volgende, die als voorbeeld kan dienen:

'De digitale bureaucratiesering kan een rem zijn voor jonge, kleine en vernieuwende initiatieven. Kunstenaars, initiatieven of instellingen die geen professioneel 'dossierschrijver' onder de arm (kunnen) nemen, of zich geen deeltijds personeelslid kunnen permitteren om de bureaucratische verwachtingen op te volgen, dreigen de boot te missen. Ze werkt vaak ook contraproductief voor gevestigde instellingen. Er moet een grotere balans gevonden worden tussen planning en controle in de procedures voorzien in het Kunstendecreet.'

Overzicht van de aanbevelingen

Aanbeveling 1. Steun initiatieven en instellingen die het onderwijs en de kunsten op elkaar betrekken.

Aanbeveling 2. Steun initiatieven en instellingen die de kritische functie en het geheugen van de kunst- en cultuurproductie versterken en zichtbaar maken.

Aanbeveling 3. Garandeer dat wie zich in kunst wil engageren daartoe praktisch en materieel in de mogelijkheid is (= participatie en toegankelijkheid). Stimuleer de initiatieven die kunstinstellingen ondernemen om het gepaste publiek (= voldoende groot en gevormd) te vinden.

Aanbeveling 4. Herstel het evenwicht tussen structurele subsidiering ('irrigatie') met verantwoordingsplicht achteraf, die de inhoudelijke keuzes toevertrouwt aan de instellingen binnen hun opdracht, en subsidiëring volgens de 'project'-logica, met een snel wisselende, aan de actualiteit gebonden, maatschappelijke of politieke agenda en extreme *peer*-afhankelijkheid.

Aanbeveling 5. In het kader van de interne staatshervorming dient de Vlaamse overheid erover te waken dat ook het lokale beleid de (politieke) onafhankelijkheid (of beter: de artistieke vrijheid) van de kunsten respecteert.

Aanbeveling 6. Ga een dialoog aan met de lokale overheden om bij de opsplitsing van het cultuurbeleid tussen het lokale en het Vlaamse niveau de doelstellingen op middellange en lange termijn (experimentele kunst, erfgoedzorg, archivering, internationale contacten...) te garanderen.

Aanbeveling 7. Tracht niet alle procedures in een strak format te gieten. Beperk de digitale bureaucratie. Creativiteit vereist ook informaliteit en improvisatie.

Aanbeveling 8. Herzien en verfijn het adviessysteem. Zo biedt de huidige wijze waarop de commissies ad hoc samengesteld worden en werken, geen garantie op een evenwichtige advisering door *peers* en experts. Ook de rol van de adviescommissie dient herzien te worden. Zij kan de consistentie in advisering tussen en door de verschillende beoordelingscommissies bewaken.

Aanbeveling 9. De overheid dient in het bijzonder in bijkomende middelen te voorzien voor een performant en consistent kunstenbeleid op *lange termijn*.

Aanbeveling 10. Er is nood aan een 'integraal' museumbeleid, waarbij de taken en verantwoordelijkheden voor het opnemen van de museale functies en het afdekken van de verschillende culturele domeinen, over Vlaamse instellingen en centra worden verdeeld.

Aanbeveling 11. Uit onderzoek blijkt hoe precair de sociaal-economische situatie van individuele kunstenaars is. De overheid moet inzetten op een betere financiële ondersteuning en omkadering.

Aanbeveling 12. Er is nood aan een gecoördineerd internationaal cultuurbeleid met het oog op een betere internationale 'spreiding' van kunst uit Vlaanderen.

Executive summary

In 2015, the Class of Arts of the Royal Flemish Academy of Belgium for Science and the Arts (KVAB) organised a Thinkers' programme on the topic of 'Art & Money'. Bearing the current cost-cutting measures in mind, the need was felt to hold a debate on the importance of art and culture in Flanders. The purpose was to thoroughly analyse the societal relevance of the entire Flemish arts and cultural sector. This analysis, of course, exceeds the visual arts, with music, architecture, performing arts and literature also being tackled.

This Position paper wants to further explore the recommendations made during the Thinkers' programme, with particular focus on the term 'sustainability'. It wants to highlight several basic ideas on and principles of how the art and cultural scene is managed, to clarify the Flemish art scene's current context, and, consequently, to make some new, more specific recommendations.

A sustainable art scene requires strong and creative actors, and therefore sufficient means to allow the artist to work and live, as well as appropriate surroundings and sufficient contact points between the arts and society, which is what we will be thoroughly addressing in this Position paper.

Additionally, we noticed how the Flemish art scene has experienced some dramatic changes over the last couple of years. For a long time, the government was rather a passive spectator, but ever since the former Arts Decree was implemented (2004), it gradually took charge of policies, subsidisations and regulations. Meanwhile, private initiatives somehow seem to be taking over from government again, raising a number of important questions. For instance, which forms of governance apply to culture? How should cultural policies on a Flemish, municipal and communal level be related? What about the relationship between government and private actors? What about the revised Arts Decree?

The reflections in this Position paper provide a number of action points that should be tackled in order to reach a consistent and sustainable Flemish policy on arts and culture. We made twelve recommendations, the following of which can serve as an example.

'Digital bureaucratisation can be a barrier for young, small and innovative initiatives. Artists, initiatives or institutions that do not have the means to employ professional 'case writers' or that cannot afford to hire a part-time assistant to follow up on the bureaucratic burden risk being left out. Vested institutions often also experience how bureaucratisation can be counterproductive. The procedures proposed in the Arts Decree need to provide a greater balance between planning and controlling.'

Voorwoord

De reeks Standpunten

De reeks Standpunten van de Academie is een bijdrage tot een wetenschappelijk onderbouwd debat over actuele maatschappelijke en artistieke thema's. De auteurs, leden en werkgroepen van de Academie schrijven in eigen naam, onafhankelijk en met volledige intellectuele vrijheid. De goedkeuring voor publicatie door een of meerdere Klassen van de Academie waarborgt de kwaliteit van de publicatie. Dit Standpunt werd goedgekeurd voor publicatie door de klassenvergadering van de Klasse Kunsten op 16 november 2016.

1. Inleiding

De Klasse van de Kunsten van de Koninklijke Academie nam in 2015 het initiatief voor een Denkersprogramma rond het thema 'Kunst & Geld'. In het licht van de huidige besparingsmaatregelen werd de noodzaak aangevoeld van een debat over het belang van kunst en cultuur in Vlaanderen. Doel was aan de hand van een zorgvuldige analyse de maatschappelijke relevantie van de hele Vlaamse kunst- en cultuursector aan de orde te stellen: beeldende kunsten, muziek, architectuur, podiumkunsten en letterkunde.

Het Denkersprogramma resulteerde in vijf aanbevelingen:

1) Het overheidsbeleid voor de kunsten wordt aangedreven door de ambitie om een duurzaam kunstenlandschap te garanderen.

2) Er wordt nagegaan welke culturele verplichtingen de Belgische overheid internationaal heeft aangegaan en hoe ze nageleefd kunnen worden.

3) Het faciliteren en beschermen van transculturele vrijplaatsen voor het exploreren van de transculturele 'common ground' met behulp van de kunsten. Dat is een essentiële verantwoordelijkheid van overheden die in een geglobaliseerde samenleving een duurzaam kunstenlandschap willen bevorderen.

4) Er is nood aan een diepgaande exploratie en analyse – met een team van evolutiebiologen, evolutiepsychologen en cultuuranalisten, zoals kunstfilosofen en kunstenaars – van het evolutionaire belang van de kunsten in de moderne samenleving. Als dat is omschreven kan men ook een solide argumentatie voor de noodzaak van de duurzaamheid van het kunstenlandschap ontwikkelen.

5) Met stadplanners, architecten en vooral vertegenwoordigers van de verschillende bevolkingsgroepen in de stad wordt nagegaan hoe een multicultureel gesprek over kunsten in een diaspora-stad tot stand kan komen dat de realisatie van een 'Communicatieve Stad' bevordert.

De Klasse Kunsten wil met dit Standpunt bijdragen tot een verdieping van deze aanbevelingen, met in het volgende hoofdstuk vooral aandacht voor het begrip 'duurzaamheid'. Het Standpunt wil enkele basisgedachten en principes voor het beheer van het kunsten- en cultuurlandschap in Vlaanderen naar voren brengen, de huidige context van het Vlaamse kunstenlandschap duiden en vervolgens enkele nieuwe, meer concrete aanbevelingen formuleren.

2. Een duurzame en kwaliteitsvolle 'omgeving' voor de kunsten

Een duurzaam kunstenlandschap vergt, naast *sterke en creatieve actoren*, en dus mogelijkheden voor de kunstenaar om te werken en te leven, een gepaste omgeving en *een voldoende breed 'contactvlak'* tussen de kunsten en de samenleving.

a) Het maatschappelijk belang van de kunsten

Cultuur is geen luxe of versiersel, maar een belangrijke grondstof om een samenleving te laten bestaan. Mensen kunnen niet of moeilijk leven zonder min of meer te weten *waar* ze zijn – dus: zonder wereldbeeld – en *wie* ze zijn. Anders gezegd: zonder identiteit en zonder het besef van hun plaats in een wereld. Traditionele, statische samenlevingen hebben, in een proces van honderden en duizenden jaren, deze levensnoodzakelijke wereld- en identiteitsbeelden traag aangemaakt en manieren ontwikkeld om de betekenissen waarvan en waarmee mensen leven te beschermen. De premoderne mechanismen van traagheid, sociale consensus en sociale cohesie – traditie, religie, gemeenschapsstructuren – verliezen in de moderniteit in een versneld tempo aan kracht. Ze worden gestoord, ze slijten weg. De wetenschap heeft de pretentie – of heeft die gehad – 'wetenschappelijke' wereldbeelden te vervaardigen of door technologie een geheel 'comfortabele' wereld te scheppen. Maar we weten dat er ook veel mislukt is, dat de 'verwetenschappelijking' van sociale en maatschappelijke praktijken (ook wel 'professionalisering' genoemd) niet zonder moeilijkheden verloopt en ook veel collaterale schade aanricht. En we zien hoe de 'gaten' in de verwetenschappelijkte wereldbeelden gevuld worden, ook in zeer moderne samenlevingen: vaak met nieuwe en wilde irrationaliteit en regressieve betekenissen. 'Identiteit' is het sleutelwoord van het maatschappelijke en politieke discours van de jongste decennia en 'culturele zekerheid' lijkt wel het meest schaarse, meest gevraagde goed te worden, waarvoor men dure oorlogen wil voeren.

Wanneer we aannemen dat de oude betekenisproducenten of cultuurbewaarders – traditie, geloof – niet meer of slechts gebrekkig kunnen instaan voor wat de hedendaagse, mondiale samenleving nodig heeft – hoe kan betekenis of 'cultuur' vandaag de dag dan vervaardigd worden? Wie maakt nu 'betekenis'? Wie maakt 'beelden' van arbeid, tijd, man en vrouw, lichaam, nacht, geld, dood enz.? En hoe gaat men om met die ontzaglijke hoeveelheid aan oude betekenissen die bij ons zijn gebleven, verborgen en bewaard in de taal, in onze gebaren en gewoontes, in de wijze waarop we de wereld vorm hebben gegeven?

Drie velden

Men kan drie grote velden onderscheiden waar cultuur geproduceerd wordt.

Het *eerste* veld is de mediasector die, globaal genomen, het Grote Gesprek over Betekenissen voor een belangrijk deel draagt en stuurt. Duidelijk is dat de media

dit gesprek als geheel én wat daarbinnen gezegd kan/mag worden, onmiddellijk *formatteren* volgens commerciële imperatieven (communiceerbaarheid, actualiteitswaarde...). De sector gaat soms wel heel creatief, maar zelden kritisch en dikwijls niet verantwoordelijk om met cultuur.

Het *tweede* veld is de academische cultuurstudie door de geïnstitutionaliseerde, publieke onderzoeks- en onderwijsinstellingen. Het is belangrijk dat men in onze samenlevingen met hun snel slijtende traditie ruimtes creëert, of ontwikkelt en versterkt, van reflexieve traagheid en afstandelijkheid. Binnen deze institutionele context is een onafhankelijk, geïnformeerd en kritisch onderzoek en studie van de kunst en cultuur mogelijk. De universiteiten en andere academische instellingen hebben de urgente taak de verhouding van de traditionele kunstafdelingen tot de cultuur continu te herzien, net als de plaats en de taak van de kunst- en cultuurstudie binnen het geheel van de kennis. Tegelijk staan deze disciplines, door de huidige ontwikkelingen inzake wetenschapsbeleid en het hoger onderwijs, onder druk en wordt hun een onderzoekscultuur opgedrongen die niet altijd te verzoenen is met haar opdracht. De keerzijde van de zogenaamde academisering van de kunsten houdt in dat de waarde van de wetenschappelijke cultuurstudie niet afgemeten mag/kan worden aan standaarden van productiviteit en wetenschappelijke performantie die zijn gekopieerd van de natuurwetenschappen, maar (mede) aan haar participatie aan en culturele en intellectuele relevantie voor de wereld van de cultuur en de kunst in België. Dit is geen bijkomstige opdracht van wetenschapspopularisering: het voeren van het maatschappelijk debat en de culturele productie met vraagstellingen, argumenten en kritiek behoort tot de eerste doelstelling van de cultuur- en geesteswetenschappen. Dit vraagt zowel om het nemen en steunen van initiatieven als om het creëren en steunen van 'plaatsen' of instellingen.

Het *derde* veld is het hybride – slechts deels en soms licht geïnstitutionaliseerde – veld van de kunsten. De kunsten hebben zich de jongste decennia ontwikkeld tot een soort van laboratorium waar een tamelijk grote en heterogene groep van 'insiders' met betekenissen werkt. Het gaat in de hedendaagse kunst – van dans over beeldende kunst, van theater tot literatuur – over *culturele* kwesties: over gender, lichaam, tijdsbeleving en herinnering, over manieren om de persoonlijke ervaring te structureren, over wat beelden zijn en kunnen doen enzovoort. Zeer veel kunstenaars, vooral zij die participeren aan het bovenlokale, geïnternationaliseerde kunstbedrijf, fungeren zo als een soort van 'veldantropologen van de moderne culturen'.

Werken op betekenissen

Het 'werken op betekenissen' binnen de kunsten gebeurt deels overlappend in de drie velden. Er is een doorsnede met wat er binnen de mediaruimte gebeurt en – sedert de zogenaamde academisering van het kunstonderwijs nog meer

dan vroeger – ook met het cultuuronderzoek binnen de publieke onderzoeks- en onderwijsinstellingen. Daarnaast speelt het kunstgebeuren zich af binnen eigen ruimtes: galleries, ateliers, musea, theaters... Het werk dat daar gebeurt verschilt grondig, zowel van de onkritische commerciële en publieksgerichte cultuurproductie als van het wetenschappelijke, objectiverende cultuuronderzoek binnen de academische kennisruimte. Het heeft het karakter van een *spel*. De bijzondere, verzelfstandigde en autonome ruimte van de kunsten – zeer specifiek voor de westerse cultuur – creëert de mogelijkheid van een individuele, gepersonaliseerde maar ook publieke, kritische en reflexieve en tegelijk speelse en relativerende omgang met cultuur. Als dusdanig participeren de kunsten, samen met de vrije pers en de autonome kennisproductie, op een heel eigen en onvervangbare manier aan de democratische cultuur van discussie en kritiek, en aan de redelijkheid die ten grondslag liggen van de westerse samenleving en staatsinrichting. De democratische en burgerlijke *waarden* – zoals het beslissen na redelijke discussie, principiële twijfel, gelijkheid en tolerantie, het scheiden van de private overtuigingen en belangen en het publieke belang – worden in het leven met kunst verworven en geoefend.

De cultuur, het geheel van betekenissen waarvan en waarmee we leven, bestaat en veroudert niet op de manier van technologische of natuurwetenschappelijke kennis. Het materiaal waarmee de kunst werkt zijn niet de noden en verwachtingen van vandaag waarvoor we morgen oplossingen willen. Het is vooral ook wat er – soms onbedoeld en ongeweten, soms gelukkig en soms ongewild – overblijft van vroeger, en het heden vult. De wereld is tegelijk een geschenk en de puinhoop van de geschiedenis, is wat overblijft van de cultuur, het werk en de levens van de vroegere generaties: erfgoed. Kunst- en cultuurproductie gaan, in tegenstelling tot een groot deel van de technologisch georiënteerde kennisproductie, niet in de eerste plaats over 'radicale innovatie' en creativiteit, maar over *geheugenarbeid*: over het opnieuw opnemen en herinneren, bewaren, verwerken en doorgeven van wat (reeds) bestaat: talen, beelden, objecten, gebaren...

b) Het publieke karakter van de kunsten

In de West-Europese burgerlijke samenleving wordt de kunst terecht als een *publieke* zaak beschouwd en daarom geïnstitutionaliseerd. De kunst is (ook) een officiële zaak. Het publieke belang van de kunst erkennen houdt in dat:

- (a) de overheid garandeert dat er een '*infrastructuur*' van instellingen bestaat die het '*werk*' van de kunst mogelijk maakt en duurzaam ondersteunt, en
- (b) de overheid een minimaal noodzakelijke en kwalitatieve kunstproductie garandeert en het kunstleven en de participatie eraan stimuleert. Vanuit de aard van de zaak zelf kan ze die kunstactiviteit zelf niet inhoudelijk sturen.

Het publieke karakter van de kunst heeft zich in het verleden maatschappelijk geconcretiseerd in het zogenaamde *Bildungsideaal*: een verinnerlijking van 'hoog-

waardige' cultuur en van kunstwaarden, en dus een vormings- of opvoedingsproces. Dat traditionele ideaal ging er echter van uit dat het mogelijk is een collectief aanvaarde 'samenvatting' van cultuurwaarde te maken (en dus een overzicht te hebben en een hiërarchie op te stellen). Het vooronderstelt een canon. Inmiddels is duidelijk dat deze vooronderstelling, en meteen ook het *Bildungsideaal*, niet langer algemeen gedeeld wordt. De westerse samenlevingen zijn daarvoor te complex en heterogeen geworden. De waarden die ten grondslag liggen aan het kunstbedrijf, en het bestaan van kunst als dusdanig, kunnen niet ter discussie gesteld worden, maar dat betekent nog niet dat er een canon vastgelegd kan worden. In het politieke discours over kunst en kunstbeleid blijft echter een rest van het *Bildungsideaal* sterk doorwerken wanneer men vooronderstelt dat kunst 'goed is voor iedereen' en dat het kunstbedrijf dus niet in zijn missie slaagt wanneer het niet iedereen (of althans zoveel mogelijk mensen) effectief 'bereikt' en doet 'participeren'.

Een brede participatie is vanzelfsprekend een goede zaak. Iedereen moet kennismaken met wat kunst is. Volwassen mensen moeten echter zelf kunnen beslissen waaraan ze aandacht besteden en wat ze in hun leven opnemen en niet, op basis van hun eigen interesses, waarden en culturele noden. Een kunstbeleid dat voluntaristisch beslist wat alle burgers moeten zien, bekijken of bezoeken – en dus hoeveel burgers van welke bevolkingsgroepen moeten 'participeren' aan deze of gene vorm van kunst – is zeer paternalistisch en contraproductief. Een massale publieksparticipatie of kunst-voor-iedereen is geen doel en dus geen criterium. Van publiek belang is niet dat zo veel mogelijk mensen zo veel mogelijk met kunst bezig zijn, wel (1) dat iedereen kan kennismaken met kunst en zo weet wat kunst is, en iedereen de *mogelijkheid* krijgt om te participeren *wanneer hij/zij daarvoor kiest* (2) dat kunst in de samenleving 'werkt' en dat, om dat te bereiken, de verschillende kunstuitingen een gepast 'publiek' bereiken – dat wil zeggen: *het 'publiek' dat zij nodig hebben om te werken*. De culturele instellingen hebben hierin een belangrijke verantwoordelijkheid.

Het maatschappelijk belang dat het beleid moet behartigen is niet een specifiek vormingsideaal, wel de garantie dat er een *voldoende* aantal mensen gepast met kunst bezig zijn om kunst te laten bestaan en in de samenleving haar werk te laten doen. De kwestie van de zogenaamde 'toegankelijkheid' van de kunst dient in dit dubbele perspectief geplaatst te worden.

c) De zaak van de 'toegankelijkheid'

Ook al is een kunstwerk steeds een persoonlijke creatie en eigent de verzamelaar, lezer/luisteraar/beschouwer het zich persoonlijk toe, toch heeft het altijd essentieel een *publiek* karakter: het wordt voor de Wereld gemaakt. Essentieel voor kunst is *dat ze ergens terechtkomt*, dat ze loskomt van de plek en persoon die ze maakt, een publiek vindt en mensen die ermee in interactie gaan en ermee leven. Dit is echter

niet hetzelfde en houdt niet in dat mensen bepaalde kunstwerken of kunstvormen 'liken'. Het is een gevaarlijke ideologische *fallacy* de relevantie van kunst te 'meten' aan het succes of aan de hoeveelheid instemming die ze op een bepaald moment krijgt. Het is niet wenselijk en contraproductief aan de kunstproductie eisen te stellen die eenzijdig daarop gericht zijn. Kunst hoeft niet te *slagen*. De toegankelijkheid kan daarom nooit een *inhoudelijke* kwestie zijn: ze kan enkel de materiële voorwaarden betreffen (fysieke en economische toegankelijkheid) die het iemand mogelijk of onmogelijk maken te weten te komen wat kunst is en/of er zich mee bezig te houden. Het beleid kan niet een bepaald soort van kunst of een specifieke kunstvorm promoten of afschaffen. Een educatief en spreidingsbeleid zijn vanzelfsprekend zeer zinvol en nodig, maar gaan over het verzekeren van gelijke kansen voor iedereen om met kunst en cultuur om te gaan, niet over het teweegbrengen van een bepaald soort participatie die het beleid of de politiek zelf zich voorstelt en aan de burgers én de kunst opdringt door op hun keuzes vooruit te lopen.

Niet alle kunst is interessant en relevant of goed voor iedereen. Net zoals sommige mensen ervoor kiezen niet de inspanning en discipline op te brengen om te sporten, zijn er die niet de aandacht en moeite willen opbrengen om aan het kunstleven te participeren. Wie zich wel voor kunst interesseert, zal dat op een persoonlijke en selectieve manier doen en daarbij nog veel kunst en kunstvormen links laten liggen of afwijzen. Dat is een feit en geen probleem. Kunst heeft ook niet zo veel mogelijk aandacht nodig. Cruciaal, en een doelstelling van het beleid, is dat kunstvormen en kunstwerken *het juiste publiek* – dat wil zeggen: de juiste soort en hoeveelheid aandacht – krijgen. De 'juistheid' heeft te maken met de mate van geïnformeerd of geïnitieerd zijn in een kunstenveld en met de wijze waarop het 'publiek' betrokken is bij of in het kunst-maken. Het is een opdracht voor het kunstenbeleid en de kunstorganisaties dit 'contactvlak' tussen de kunst en de samenleving te creëren of in stand te houden, en met dat doel het 'gepaste publiek' te vormen. Dit houdt in dat binnen de samenleving een voldoende grote, gevormde en geïnformeerde groep van mensen wordt bereikt die als contactvlak, membraan of 'bemiddelaar' voor de rest van de samenleving kan functioneren.

d) Kunsteducatie

Een cultuur is een spons die een geschiedenis van betekenissen heeft opgezogen en steeds opnieuw overdraagt aan volgende generaties. Participeren in een kunstdiscipline vraagt dat men geïnformeerd is, dat men geïnitieerd is in hoe je kunstwerken (beelden, films, theater...) maakt en wat ze betekenen. De toegankelijkheid van kunst als *inhoudelijke* kwestie betreft de vraag hoe een individu, dat altijd te laat geboren is en het 'begin' gemist heeft, het 'gesprek' binnen een complexe culturele en artistieke praktijk kan bijbenen.

De eerste en belangrijkste maatschappelijke opdracht van de kunsteducatie (van educatieve programma's in musea en lesvakken in het middelbaar onderwijs tot

het deeltijds kunstonderwijs en de opleidingen aan de academies en conservatoria) is niet de vorming van 'excellente kunstenaars'. Goede kunstenaars zijn immers uitzonderingen en die kan men niet produceren. Men wordt een kunstenaar in de (kunst)wereld, niet op school. Het beoogde belangrijke effect van het kunstonderwijs – van de lessen in het reguliere onderwijs tot het deeltijds kunstonderwijs en de kunstscholen – is de garantie dat er in de samenleving een voldoende grote groep mensen is die goed vertrouwd is met wat kunst (en kunst-maken) inhoudt en die als klankbord voor de kunst en als doorgeefluik naar de samenleving als geheel kan fungeren. Alle vormen van kunsteducatie en alle vormen van amateuristische kunstbeoefening dragen ertoe bij dat de kunst – en het kunstgeheugen – een 'gepast publiek' kan vinden en niet in een onvruchtbaar isolement terechtkomt.

Boven op de vraag naar kunsteducatie – het doorgeven van de interesse voor kunst – groeit de *generatiespanning*. De nieuwe samenleving is niet enkel heterogeen doordat mensen van zeer verschillende sociale en etnische achtergronden en uiteenlopende gezindten samenleven, maar ook doordat zich een nieuw soort van culturele diversiteit vormt: door het versnellen van de maatschappelijke en culturele ontwikkeling, het verlengen van de levensverwachting en de vergrijzing van de bevolking. Het eenvoudige schema waarin een nieuwe jeugdcultuur staat naast een dominante volwassenencultuur, moet worden herzien: het publiek bestaat meer en meer uit verschillende, overlappende cultuurgeneraties. Het cultuurbeleid kan niet (meer) met de evidenties en de smaak van één generatie gevoerd worden.

e) Het belang van 'uitgesteld contact'

Het is verleidelijk maar onverstandig om de publieksbetrokkenheid bij de kunst enkel te denken binnen een marktmodel of naar het model van de theatersituatie – de gelijktijdige aanwezigheid van voldoende publiek of bezoekers op een bepaald moment – en de relevantie van kunst gelijk te stellen met het aantal verkochte kaartjes of de hoeveelheid applaus. Kunst komt op heel diverse en ook indirecte manieren in de samenleving terecht. Men kan op heel veel manieren antwoorden op de kunst (ook door iets te *dislik*en).

Kunst moet in de Wereld terechtkomen en daarom ook *uit de eigen tijd* gehaald worden. Een documentaire, fotoreeks of boek die vandaag om allerlei redenen bijna geen lezers of kijkers vinden, maar wel in de bibliotheek, een geordend archief of een museumverzameling terechtkomen en daar goed ontsloten worden, zijn ipso facto *publiek*. Ze zijn vindbaar en beschikbaar *voor het publiek dat nog geboren moet worden*. Er zijn talloze voorbeelden van artistiek, literair en intellectueel werk dat op het moment dat het gemaakt werd nagenoeg onopgemerkt bleef of om allerlei op dat moment valabele redenen niet gesmaakt of niet begrepen werd, maar in een verschuivende context of achteraf toch zeer tekenend voor zijn eigen

tijd, belangrijk en relevant blijkt te zijn. De publieke relevantie van kunst is dus (ook) een *toekomstige* kwestie. Het verzekeren van het 'publieke karakter' van kunst mag daarom niet gelegd worden in actueel succes, maar in het testen van 'herinnerbaarheid' voor de toekomst.

Kunst wordt publiek, ook en vooral door bijvoorbeeld een oevrecatalogus of de geschriften van een kunstenaar of cineast uit te geven of gespecialiseerde kunstdocumentaires of interviews te maken, al koopt of leest op dit moment vrijwel niemand dat boek en vinden de meeste mensen die diepte-interviews nu oninteressant. Wij kunnen niet beslissen wat over enkele decennia of langer hoogst belangrijk en inspirerend zal blijken te zijn. Een voorbeeld: de enorme revival van de barokmuziek van de jongste decennia is mogelijk omdat mensen eeuwenlang oude en stoffige manuscripten hebben verzameld en bijgehouden waarin niemand geïnteresseerd was, tot de technologische ontwikkeling onverwacht de registratie van reproductie van geluid en klank mogelijk heeft gemaakt en pioniers de oude muziek hebben herontdekt.

Met betrekking tot het 'publieke karakter' van de kunst is er met andere woorden niet enkel de verantwoordelijkheid van de zorg voor het *erfgoed* – het omgaan met wat de generaties vóór ons bewaard hebben – *maar ook die van het erf-laten*: het kiezen van en zorgen voor wat onze samenleving de moeite vindt om na te laten.

Net daarom moet in het beoordelen van culturele en artistieke instellingen de evaluatie van de manier waarop ze *mogelijkheden* scheppen en een kwaliteitsvol aanbod ter beschikking stellen primeren op een onvermijdelijk zeer partiële meting en dubieuze inschatting van de respons. Een monitorsysteem dat de publieke relevantie van kunst daaraan afmeet en de publieke investering van middelen daarvan afhankelijk maakt, dwingt de kunst in de richting van het event, van overproductie en effectbejag, en van media-aandacht (of een overkill aan 'boodschap') als surrogaat voor een persoonlijke en kritische respons en de duurzame opbouw van een collectief geheugen. Het is een reductie van kunst en cultuur tot het meetbare, terwijl kunst en cultuur juist ook gaan over het onmeetbare en/of het 'mateloze' ('de onmaat', zoals Pascal Gielen schrijft).

f) Trage instellingen: het belang van geduld

Het wezen en grote belang van – ook culturele – instellingen is dat ze op langere termijn werken en continuïteit garanderen. Instellingen, ook zij die er niet hip en actief uitzien, dragen dikwijls een lange geschiedenis, veel ervaring en geheugen met zich mee, neergeslagen in collecties, oude publicaties, netwerken en contacten, routines. Hun zogenaamde 'gebrek aan actuele relevantie' wordt dikwijls gecompenseerd door het slapende kapitaal dat ze vertegenwoordigen.

Een *geduldig cultuurbeleid* houdt in dat men vooreerst de zorg opneemt voor dat 'slapende kapitaal', en dus gedurig zorg draagt voor sterke *instellingen*, voor een

stabiele uitbouw van de publieke geheugenfunctie. Een zeer goede, verantwoorde 'vaste collectie' die 25 of 50 jaar in een museum blijft staan, ook al komen er per jaar niet veel of minder bezoekers, kan veel zinvoller en relevanter zijn dan een instelling die snel zo veel mogelijk mediatieke tijdelijke tentoonstellingen produceert om méér bezoekers te halen. Het politieke engagement voor de culturele instellingen dient daarom basaal een zaak te zijn van de lange termijn en van voldoende basisfinanciering, pas in tweede instantie aangevuld door voluntaristische, projectgebonden financiële injecties. De grote culturele instellingen dienen eerst zelf te beslissen wat zinvol en urgent is en wat aan de orde gesteld moet worden vanuit een middellangetermijnperspectief en de zorg voor continuïteit en transmissie. Het alternatief is dat ze zich, gedwongen door het zoeken van externe financiering of wispelturige projectfinanciering, moeten richten op een snel wisselende, aan de actualiteit gebonden, maatschappelijke of politieke agenda. Het kortetermijnperspectief en de arbitrariteit van de externe sturing van instellingen met de formule van de projectfinanciering zijn hiervoor dikwijls nefast.

3. De context: het Vlaamse kunstenlandschap, globaal en lokaal

Het Vlaamse kunstenlandschap verandert deze jaren grondig. De overheid was lang een eerder passieve toeschouwer, maar heeft sinds het Kunstendecreet van 2004 de touwtjes meer in handen genomen op het vlak van beleid, subsidiëring en reglementering. In dat kader zijn er enkele belangrijke aandachtspunten.

a) Welke bestuursvormen voor cultuur?

Door nieuwe bepalingen in het Vlaamse Gemeentedecreet kunnen lokale besturen sinds 1 januari 2014 weer het heft in handen nemen wat cultuurtaken en -beleid betreft. Er zijn diverse mogelijkheden: een Autonoom Gemeentelijk Bedrijf (AGB), een Intern Verzelfstandigd Agentschap (IVA) of een VZW. Veel steden en gemeenten kiezen een van deze formules om hun kunst- en cultuurbeheer in onder te brengen, waarbij het ene (AGB) al meer autonomie heeft dan het andere (IVA, VZW). Zo kiest Gent voor zijn kunstmusea voor een AGB en voor zijn erfgoedmusea voor een IVA. Kortrijk kiest voor een stedelijke vzw en Leuven voor een AGB. In Antwerpen is de vzw Antwerpen Kunstenstad actief...

b) De interne staatshervorming

Vanaf 1 januari 2017 worden alle bevoegdheden van de Vlaamse provincies op het vlak van kunst- en cultuurbeleid overgeheveld naar ofwel de Vlaamse overheid ofwel de steden en gemeentes. De transitie is volop bezig. De Vlaamse Regering heeft beslist om de transitiedatum op te schuiven naar begin 2018.

c) Het vernieuwde Kunstendecreet (2013)

Vanaf 1 januari 2017 is ook het nieuwe Kunstendecreet in werking, dat de structurele en projectmatige subsidiëring van de Vlaamse kunstinstellingen en kunstenaars regelt. Intussen is bekend welke culturele organisaties en instellingen een structurele subsidie krijgen voor de periode 2017-2021. In totaal werd 138,7 miljoen euro toegekend aan zowat 200 kunstinstellingen en structurele organisaties. De kunstensector had gepleit voor een status-quo met de vorige subsidieronde (2013-2016), maar dat werd niet gehaald. Volgens de belangenorganisatie Overleg Kunstenorganisaties (oKo) is er een achteruitgang met 9,3%. Binnen de totale Vlaamse begroting is de culturele sector nu goed voor ongeveer 0,45%. Het Kunstendecreet introduceert – onafhankelijk van de hoeveelheid middelen die verdeeld worden – ook een toenemende bureaucrativering en formalisering vanuit de Vlaamse administratie, meer bepaald het beleidsdomein CJSM (Cultuur, Jeugd, Sport en Media). CJSM werkt met strakke formats om de procedure te stroomlijnen.

De algemene vraag naar 'goed bestuur' komt in een bureaucratische context vooral neer op het introduceren van een digitaal geüniformeerde planning, voorspelbaarheid, verantwoording en controle, en privilegieert de projectlogica voor het verlenen van culturele subsidies. De voorspelbaarheid, systematiek en verwachting van productiviteit die men van de organisaties vooronderstelt, botst met de noodzaak van alertheid en improvisatie, en met het belang van mislukking. Dat is essentieel voor het artistieke en intellectuele werk. Door een aantal organisaties uit de structurele subsidiëring te halen en naar de projectsubsidies over te hevelen komt men ook in een projectlogica terecht die duurzaamheid in de weg staat. Het schrijven van, rapporteren over en beoordelen van projecten is overigens, zowel in de culturele als academische wereld, uitgegroeid tot een gespecialiseerde professionele competentie die dikwijls ingehuurd wordt en nog weinig zegt over de competenties of betrokkenheid van de indieners of instellingen. Het projectmodel blijkt over de sectoren heen een maatschappelijk zeer tijdrovende en dure – en dus weinig 'productieve' – zaak te zijn. Het verdient aanbeveling tegenover het wantrouwen, de formalisering en de controle van resultaten die impliciet in de projectlogica vervat zit, uit te gaan van gezond vertrouwen, geloof in informaliteit en het belang van mogelijkheden.

Daarnaast blijkt dat, door de manier waarop CSJM binnen het vernieuwde Kunstendecreet de adviesfunctie organiseert, de artistieke ad-hoccommissies meer en meer fungeren als 'stembureaus' die aan de hen voorgelegde dossiers scores van 'zeer goed' tot 'volstrekt onvoldoende' moeten toekennen, maar nog weinig of niet toekomen aan een grondige inhoudelijke bespreking en een dialoog met het veld. In combinatie met een sterke beperking van de overkoepelende, kritische en coördinerende rol van de Adviescommissie krijgt de administratie een steeds meer sturende rol. Het verdient aanbeveling om de procedures binnen het vernieuwde Kunstendecreet op de aangehaalde punten te herdenken en bij te sturen.

d) Een hertekening van het museumlandschap

In het voorjaar van 2016 hebben de museumdirecteurs van M HKA en S.M.A.K. met hun collega's van KMSK Antwerpen, MSK Gent en het Groeningemuseum in Brugge een discussie gevoerd over het museumlandschap: de 'hedendaagse kunstmusea' versus de 'schone kunstenmusea'. De directeurs van de hedendaagse kunstmusea voerden aan dat zij de 'dragende sokkels' zijn omdat ze de vraag naar duurzaamheid stellen in een 'levend, golvend veld'. Vanuit hun publieke karakter kalibreren, bevragen en corrigeren ze het moment, en werken ze aanvullend en bevruchtend voor de kunstmarkt. In een gefragmenteerde werkelijkheid sturen ze de consensus over hedendaagse kunst, onder meer door op te pikken wat zich in de marges afspeelt en dat op een zichtbaar en institutioneel niveau te brengen. De directeurs vragen dan ook dat de overheid de instellingen voor hedendaagse kunst als volwaardige instellingen beschouwt en hen als zodanig behandelt, financiert en

faciliteert: 'De historische achterstand inzake de hedendaagse kunstinfrastructuur dient daarom prioritair verder weggewerkt.' De hedendaagse kunstmusea als vlaggenscheppen voor de hedendaagse kunst? De directeurs van de 'musea voor schone kunsten' stellen daartegenover: 'Onze musea (van schone kunsten) zijn fora die door hun aandacht voor het actuele een blijvende rol vervullen in de snel evoluerende hedendaagse maatschappij. In het leven, alsook in de artistieke productie, wordt geen lijn getrokken tussen verleden en heden: ze bevruchten elkaar, informeren elkaar. De scheiding wordt gemaakt in de beslissingsstructuren rond de museale instellingen. De scheiding bestaat niet onder kunstenaars en bezoekers. Het is een valse cesuur. Meer nog: een historische fout.'

De vijf musea zijn overheidsinstellingen. Elk op hun manier proberen ze hun werking open te stellen naar een breder publiek, naar de media, naar doelgroepen. Het is duidelijk dat de overheid een standpunt moet innemen inzake het museumlandschap, en ervoor moet zorgen dat de museale basistaken – van collectievorming en geheugenopbouw tot ontsluiting, publiekswerking en wetenschappelijke studie – over de instellingen verdeeld worden. De minister van Cultuur heeft al in diverse media laten weten dat de musea enerzijds een financiële inhaaloperatie verdienen en dat er anderzijds een aantal strategische 'herpositioneringen' nodig zijn. Een inhoudelijk 'masterplan' voor het Vlaamse hedendaagse museumlandschap is er vooralsnog niet.

4. Twaalf aanbevelingen voor het Vlaamse kunstenbeleid

De voorgaande reflecties reiken een aantal werkpunten aan voor een consistent en duurzaam Vlaams kunsten- en cultuurbeleid. We kunnen daaruit een aantal principes en aanbevelingen distilleren.

Aanbeveling 1. De relatie cultuur/wetenschap

De groeiende afstand tussen de wetenschappelijke en academische studie van de kunsten en de cultuur- en kunstwereld moet gedicht worden, zowel door het nemen en steunen van initiatieven als door het creëren en steunen van instellingen die hierop gericht zijn. Dit vereist van het Vlaamse onderwijs-, wetenschaps- en cultuurbeleid aandacht voor het belang en de specificiteit van de geestes- en/of cultuurwetenschappen.

Aanbeveling 2. De kunst en/in de media

De ruimte in de traditionele media voor het gesprek over kunst en cultuur is de jongste decennia verschaald. Bij de openbare omroep en de kranten is de ruimte voor 'trage' commentaar en kritiek drastisch gekrompen. Ondanks de lovenswaardige inspanning van Canvas en Klara is de aandacht voor kunst en cultuur verschoven naar de 'snelle' commerciële aankondiging en berichtgeving. De bestaande algemeen culturele, literaire en erfgoedtijdschriften en culturele mediaprogramma's staan onder druk om zich in dezelfde richting te conformeren. Het is belangrijk de bestaande tijdschriften en nieuwe initiatieven voor 'trage' opbouw en verwerking van de kunst en cultuurproductie te ondersteunen en voldoende kenbaar en zichtbaar te maken.

Aanbeveling 3. Toegankelijkheid en participatie

Het maatschappelijk belang dat het beleid moet behartigen is niet een specifiek vormingsideaal of de wens dat alle kunst voor iedereen toegankelijk is, wel de garantie dat een voldoende aantal mensen gepast met (desgevallend 'moeilijke') kunst bezig kan zijn om kunst te laten bestaan en in de samenleving haar werk te laten doen. De 'toegankelijkheid' van kunst is een praktische en financiële kwestie, geen inhoudelijke zaak.

Aanbeveling 4. De subsidiemechanismen

Men gebruikt vandaag de dag de projectlogica om een *top-down*-subsidiebeleid te voeren en maatschappelijke activiteiten te sturen. Men moet het belang herwaarderen van *structurele* subsidies en voorzien in de ondersteuning van een culturele infrastructuur die losstaat van een snel wisselende, aan de actualiteit gebonden, maatschappelijke of politieke agenda. Instellingen moeten zelf inhoudelijke keuzes kunnen maken binnen het kader van hun opdracht.

Aanbeveling 5. Lokaal zwaartepunt in het cultuurbeleid?

Er tekent zich een tendens af naar het decentraliseren van het cultuurbeleid naar steden en gemeenten. Tegelijk herzien die hun relatie met de culturele instellingen: gaan ze voor min of meer onafhankelijkheid (AGB) of juist voor een sterkere afhankelijkheid van het gemeentebestuur (IVA, VZW), en dus van de lokale, tijds- en kiezersgebonden politiek? De Klasse Kunsten van de KVAB vindt een voldoende grote onafhankelijkheid voor de kunstinstellingen belangrijk.

Aanbeveling 6. Cultuurbeleid op Vlaams of gemeentelijk niveau?

De beslissing om het cultuurbeleid ofwel op Vlaams niveau ofwel op gemeentelijk niveau te organiseren (het provinciale niveau valt weg) moet zorgvuldig uitgewerkt worden en mag geen rem zetten op bovengemeentelijke, regionale culturele ontwikkelingen. Er is dringend nood aan een dialoog tussen het Vlaamse en lokale niveau over het toekomstige cultuurbeleid, vanuit een gemeenschappelijke zorg voor een bloeiend en kwalitatief cultureel veld.

Andere belangen dreigen te primeren bij de overheveling van culturele instellingen naar de steden en gemeenten: citymarketing, promotie... Dat is op zich niet negatief, maar kan een rem zetten op de autonome, kritische en vernieuwende cultuurbeleving. Vooral doelstellingen op middellange en lange termijn (experimentele kunst, erfgoedzorg, archivering...) dreigen uit het oog verloren en verwaarloosd te worden.

Aanbeveling 7. Procedures en bureaucrativering

De digitale bureaucrativering kan een rem zijn voor jonge, kleine en vernieuwende initiatieven. Kunstenaars, initiatieven of instellingen die geen professioneel 'dossierschrijver' onder de arm (kunnen) nemen of zich geen deeltijds personeelslid kunnen permitteren om de bureaucratistische verwachtingen op te volgen, dreigen de boot te missen. De bureaucrativering werkt vaak ook contraproductief voor gevestigde instellingen. Er moet een grotere balans gevonden worden tussen planning en controle in de procedures die het Kunstendecreet voorschrijft.

Aanbeveling 8. Wat wil 'zetelen' zeggen?

De kritiek op het nieuwe Kunstendecreet komt van veel kanten. In elk geval lijkt de moeilijke zaak van een meer democratische advisering voor subsidies slecht te zijn opgelost. Een van de belangrijke verwijten aan het vorige Kunstendecreet was de samenstelling en werking van de adviescommissies, waarin te veel een 'ons kent ons'-mentaliteit, inteelt en vooringenomenheid zouden heersen. Is dit verbeterd of integendeel verslechterd, nu het advies veel meer losgekoppeld wordt van de veldcompetentie, de commissies ad hoc en ondoorzichtig samengesteld worden uit een pool van 'wie wil zetelen' en ze zelf geen geheugen kunnen opbouwen?

Aanbeveling 9. Overheid en privé

Met de nieuwe politieke verhoudingen lijkt er een tendens te zijn dat de overheid zich meer en meer wil terugtrekken als culturele beleidsmaker en financier; Zij wil dat de culturele instellingen ook geld zoeken in de privésector.

Op het Denkersprogramma van de KVAB over Kunst & Geld werd dit spanningsveld geanalyseerd in termen van vier cruciale tegenstellingen: een *X-as* 'overheid' versus 'particulier', en een *Y-as* 'gemeenschappelijkheid' versus 'individualisering'. De ideale weg lijkt ons dat de overheid kiest voor de middenweg, mét nuances. Zij moet haar rol blijven spelen, als facilitator op grond van het gemeenschapsdenken: een samenleving kan niet zonder kunst en cultuur. Men mag dit niet alleen aan de grillige privésector overlaten. De overheid moet in de middelen voorzien om een performant en consistent kunst- en cultuurbeleid op te zetten en/of te onderhouden, in het bijzonder op lange termijn.

Ook de particuliere sector heeft zijn rol te spelen: risico's nemen, vernieuwing, mediatisering, publieksbereik, extra financiering, professionalisering... Het collectieve is belangrijk voor de gemeenschapsvorming, solidariteit, inspraak, besluitvorming. Fragmentatie of individualisering kan positieve gevolgen hebben voor facetten als originaliteit, durf, creatie, *out of the box*-denken.

Op die manier kan een positief klimaat gecreëerd worden waarin de overheid de kunsten niet loslaat en tegelijk de artistieke vrijheid en de vrijheid van iedereen om (al dan niet) met kunst bezig te zijn gewaarborgd blijft.

Aanbeveling 10. Het cultureel-erfgoedbeleid en de rol van de musea

Er is nood aan een globaal/integraal cultureel-erfgoedbeleid, waarin de musea taken en verantwoordelijkheden opnemen op basis van de museale functies, en het 'afdekken' van de verschillende kunsten over Vlaamse instellingen en centra wordt verdeeld. Hierbij dienen de beleidsniveaus op elkaar afgestemd te worden en moet er bijzondere aandacht en zorg gaan naar de penibele situatie waarin de federale wetenschappelijke instellingen moeten functioneren (verticale en horizontale subsidiariteit).

Aanbeveling 11. De kunstenaarscarrières

In verschillende Europese landen werden en worden onderzoeken gevoerd naar de sociaal-economische positie van professionele kunstenaars. In Nederland kwamen de Raad voor Cultuur en de Sociaal-Economisch Raad (SER) vorig jaar met een rapport dat aan de alarmbel trok. Ook in Vlaanderen blijkt uit de studie *Onderzoek naar de sociaal-economische positie van professionele kunstenaars in Vlaanderen* (door Onderzoeksgroep CuDOS – Vakgroep Sociologie – van de Universiteit Gent, 2016) de precare situatie van de professionele kunstenaars. Een fragment uit de conclusie: 'Ondanks de variatie tussen en binnen elke discipline

liggen de gemiddelden en de medianen van de netto jaarinkomens van de vijf kunstenaarsgroepen (audiovisuele kunstenaars, beeldend kunstenaars, auteurs en illustratoren, muzikanten en componisten, podiumkunstenaars, red.) onder die van andere hoogopgeleide werkenden in Vlaanderen. Slechts een op de tien respondenten, met uitzondering van regisseurs en scenaristen, halen hun volledige inkomen uit artistieke kernactiviteiten. Tellen we alle artistieke activiteiten samen (zowel kernactiviteiten als gerelateerd aan kernactiviteiten) dan haalt de helft van de muzikanten/componisten en podiumkunstenaars 100% van hun inkomen hieruit. Bij auteurs/illustratoren, podiumkunstenaars en beeldend kunstenaars haalt minder dan een derde zijn/haar volledig inkomen uit artistieke en daaraan gerelateerde jobs.

Respondenten zijn ontevreden over de extrinsieke jobkenmerken, zoals de hoogte van de verloningen en het gebrek aan werkzekerheid. De meerderheid van de respondenten heeft nood aan het inkomen van de partner om rond te komen. Heel wat respondenten kaarten tevens het (totaal) ontbreken van zakelijke informatie in hun initiële opleiding aan. Desondanks is de intrinsieke motivatie hoog en overwegen weinigen om te stoppen.'

Op basis van deze conclusies moet de overheid primair inzetten op een betere financiële ondersteuning van individuele kunstenaars. Ook al voorzien het Kunstendecreet en het Erfgoeddecreet in enkele maatregelen ter zake, toch gaat de aandacht in de praktijk nog steeds vooral naar het ondersteunen van kunstinstellingen en -organisaties, niet van kunstenaars.

Aanbeveling 12. Het buitenland

Integraal en geïntegreerd

De SARC bracht samen met de ondertussen opgeheven SARIV (Strategische Adviesraad Internationaal Vlaanderen) in 2014 een interessant advies uit over een integrale en geïntegreerde benadering van een internationaal kunstenebeleid. Daar is nog maar weinig gevolg aan gegeven: de aandacht voor 'Vlaamse' kunst in de rest van de wereld – dans, muziek, podium, moderne en hedendaagse beeldende kunst, literatuur – was tot nog toe vooral een zaak van 'diplomatieke' opportuniteiten, privé-initiatief, *lucky shots* en specifieke mediabelangstelling. Het is aangewezen dat de overheid steeds inspeelt op wat zich aandient en de geboden kansen ondersteunt en versterkt (bottom-up benadering). Daarnaast is het belangrijk dat zij de minimale structurele initiatieven coördineert en vooral ook oog heeft voor de verschuiving van de westerse culturele dominantie naar culturele groeipolen in Azië, het Midden-Oosten, Afrika en Zuid-Amerika.

Culturele rechten

In het Denkersprogramma Kunst & Geld was een centraal thema het ontwikkelen van een nationaal cultuurbeleid voor een duurzaam kunstene landschap. Ten behoeve

van een dergelijk beleid zijn vooral de internationale verdragsverplichtingen met betrekking tot culturele rechten als een mensenrecht van groot belang. De culturele rechten, waar ook naar verwezen wordt in de UNESCO-conventie Culturele Diversiteit (2005) en die België in 2013 ratificeerde, vragen om het vastleggen in het nationaal beleid van:

- maatregelen ten behoeve van de publieke financiële ondersteuning voor de culturele sector;
- maatregelen voor de steun aan kunstenaars;
- maatregelen ten behoeve van de diversiteit van culturele expressies in de publieke media;
- maatregelen ten behoeve van de bescherming van cultureel erfgoed, die voorzieningen treffen voor documentatie, onderzoek en onderwijs;
- maatregelen ten behoeve van effectieve middelen die een brede bevolkingsparticipatie in het culturele leven van de Belgische gemeenschap mogelijk maken.

Samenstelling van de werkgroep

Michel Buylen (KK)
Siegfried De Buck (KK)
Willem Elias (KK)
Cees Hamelink (Universiteit van Amsterdam)
Francis Maes (KK)
Maximiliaan Martens (KK)
Marc Ruyters (KK)
Lucien Posman (KK)
Annick Schramme (UAntwerpen)
Bart Verschaffel (KK)

KK = Klasse Kunsten van de Academie

Auteurs

Willem ELIAS (°1950) is kunstfilosoof en kunstcriticus. Hij is emeritus gewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit Brussel en gespecialiseerd in culturele agogische wetenschappen, cultuurbeleid, kunsteducatie, cultuurfilosofie en moderne kunsten. Hij is sedert 2003 lid van de Klasse Kunsten.

Cees HAMELINK (°1940) is emeritus hoogleraar Internationale Communicatie aan de Universiteit van Amsterdam en emeritus hoogleraar Media. Hij is hoogleraar in managementinformatie en kennis aan de universiteit van Aruba en hoogleraar Media, Religie en Cultuur aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij was de Denker voor het denkersprogramma 'Naar een duurzaam kunstenlandschap' dat in 2015 georganiseerd werd door de KVAB, Klasse Kunsten.

Marc RUYTERS (°1952) is cultuurjournalist (onder meer voor De Morgen, Knack en De Tijd) en oprichter van H ART, magazine voor hedendaagse beeldende kunst. Hij is sedert 2010 lid van de KVAB, Klasse Kunsten.

Bart VERSCHAFFEL (°1956) is als gewoon hoogleraar verbonden aan de Universiteit Gent. Hij publiceert artikelen en boeken over hedendaagse kunst, architectuur- en kunsttheorie, esthetica en cultuurfilosofie. Hij is sedert 2010 lid van de KVAB, Klasse Kunsten.

Dankwoord

Een speciaal woord van dank aan Annick SCHRAMME voor haar waardevolle bijdrage aan dit standpunt. Annick Schramme is gespecialiseerd in cultuurbeleid en is als hoogleraar verbonden aan de Universiteit Antwerpen en de Antwerp Management School. Zij is verantwoordelijk voor de master Cultuurmanagement.

RECENTE STANDPUNTEN (vanaf 2014)

24. Jan Eeckhout, Joep Konings – *Jeugdwerkloosheid*, Denkersprogramma Klasse Menswetenschappen, 2014.
25. Pascal Verdonck e. a. – *Medische Technologie, als motor voor innovatieve gezondheidszorg*, KVAB/Klasse Technische wetenschappen, 2014.
26. Charles Hirsch, Erik Tambuyzer e. a. – *Innovatief ondernemerschap via spin-offs van kenniscentra*, KVAB/Klassen Natuurwetenschappen en Technische wetenschappen, 2014.
27. Giovanni Samaey, Jacques Van Remortel e. a. – *Informaticawetenschappen in het leerplichtonderwijs*, KVAB/Klasse Technische wetenschappen en Jonge Academie, 2014.
28. Paul Van Rompuy – *Leidt fiscale autonomie van deelgebieden in een federale staat tot budgettaire discipline?* KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2014.
29. Luc Bonte, Paul Verstraeten e. a. – *Maatschappelijk verantwoord ondernemen. Meedoen omdat het moet, of echt engagement?* KVAB/Klasse Technische wetenschappen, 2014.
30. Piet Van Avermaet, Stef Slembrouck, Anne-Marie Simon-Vandenbergen – *Talige diversiteit in het Vlaams onderwijs: problematiek en oplossingen*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2015.
31. Jo Tollebeek – *Metamorfoses van het Europese historisch besef, 1800-2000*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2015.
32. Charles Hirsch, Erik Tambuyzer e.a. – *Innovative Entrepreneurship via Spin-offs of Knowledge Centers*, KVAB/Klassen Natuurwetenschappen en Technische wetenschappen, 2015.
33. Georges Van der Perre en Jan Van Campenhout (eds.) – *Higher education in the digital era. A thinking exercise in Flanders*, Denkersprogramma KVAB/Klasse Technische wetenschappen, 2015.
34. Georges Van der Perre, Jan Van Campenhout e.a. – *Hoger onderwijs voor de digitale eeuw*, KVAB/Klasse Technische wetenschappen, 2015.
35. Hugo Hens e. a. – *Energiezuinig (ver)bouwen: geen rechttoe rechtaan verhaal*, KVAB/Klasse Technische wetenschappen, 2015.
36. Marnix Van Damme – *Financiële vorming*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2015.
37. Els Witte – *Het debat rond de federale culturele en wetenschappelijke instellingen (2010-2015)*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2015.
38. Irina Veretennicoff, Joos Vandewalle e.a. – *De STEM-leerkracht*, KVAB/Klasse Natuurwetenschappen en Klasse Technische wetenschappen, 2015.
39. Johan Martens e.a. – *De chemische weg naar een CO₂-neutrale wereld*, KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2015.
40. Herman De Dijn, Irina Veretennicoff, Dominique Willems e.a. – *Het professoraat anno 2016*, KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, Klasse Menswetenschappen, Klasse Kunsten en Klasse Technische wetenschappen, 2016.
41. Anne-Mie Van Kerckhoven, Francis Strauven – *Een bloementapjt voor Antwerpen*, KVAB/Klasse Kunsten, 2016.
42. Erik Mathijs, Willy Verstraete (e.a.), *Vlaanderen wijs met water: waterbeleid in transitie*, KVAB/Klasse Technische wetenschappen, 2016.
43. Erik Schokkaert - *De gezondheidszorg in evolutie: uitdagingen en keuzes*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2016.
44. Ronnie Belmans, Pieter Vingerhoets, Ivo Van Vaerenbergh (e.a.) – *De eindgebruiker centraal in de energietransitie*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2016.
45. Willem Elias, Tom De Mette – *Doctoraat in de kunsten*, KVAB/Klasse Kunsten, 2016.
46. Hendrik Van Brussel, Joris De Schutter (e.a.), *Naar een inclusieve robotsamenleving*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2016.

De volledige lijst met standpunten en alle pdf's kunnen worden geraadpleegd op www.kvab.be/standpunten

ELEMENTEN VAN EEN DUURZAAM KUNSTENBELEID

'Cultuur' is geen luxe of versiersel, maar een essentiële grondstof voor onze samenleving. Naast het ondersteunen van creatieve actoren moet cultuurbeleid ook een omgeving creëren waarbinnen de kunsten opgenomen kunnen worden in het publieke leven.

De waarde van kunst en cultuur wordt echter steeds vaker in vraag gesteld: in ons kunstenedschap heerst vandaag een moeilijk klimaat.

Dit document vestigt de aandacht op knelpunten in het huidige Vlaamse cultuurbeleid. Het kunstbedrijf als geheel, en de kunstenaars in het bijzonder, krijgen binnen de huidige budgetruimte en met de actuele bureaucratische procedures onvoldoende mogelijkheden om hun taak en (internationale) ambitie waar te maken.

Dit Standpunt formuleert uitgangspunten voor een beleid en concrete aanbevelingen voor een duurzaam kunstenedschap. Thema's die aan bod komen zijn onder meer: de organisatie en financiering van cultuur op lokaal, Vlaams en internationaal niveau, kunsteducatie en het museumlandschap.

De reeks Standpunten van de Academie is een bijdrage tot het wetenschappelijk onderbouwd debat over actuele maatschappelijke en artistieke thema's. De auteurs, leden en werkgroepen van de Academie schrijven in eigen naam, onafhankelijk en met volledige intellectuele vrijheid. De goedkeuring voor publicatie door een of meerdere Klassen van de Academie waarborgt de kwaliteit van de gepubliceerde studies.

De Klasse van de Kunsten nam in 2015 het initiatief om een Denkersprogramma te organiseren rond het thema 'Kunst & Geld'. In het licht van de huidige besparingsmaatregelen zag men de noodzaak tot het voeren van een debat rond het belang van kunst en cultuur in Vlaanderen. Dit Standpunt wil bijdragen tot een verdieping van de aanbevelingen die voortvloeiden uit het Denkersprogramma aangaande het beheer van het Vlaamse kunstened- en cultuurlandschap.